

אמירת

י"ג מידות

ביחיד

יום שלישי כ חשוון
ראש השנה דף יז

מחלוקת רב נתן והטור בדין אמירת י"ג מידות ביחיד

כתב השולחן ערוך (או"ח סימן תקסה ס"ה): אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפילה ובקשת רחמים, דדבר שבקדושה הם. אבל אם בא לאומרם דרך קריאה בעלמא אומרם. ומקור דבריו מדברי הטור: כתב רב נתן שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י"ג מדות. אמנם המשיך הטור שם וכתב: ואינו יודע מה חשש יש בדבר, שהרי אינו אלא כקורא בתורה, שהרי לא אמרו חכמים אלא כל דבר שבקדושה, כגון קדיש וקדושה וברכו. והבית יוסף הביא מדברי האבודרהם (סדר תפילות התענית) שהעתיק דברי רב נתן ותמיהת הטור, וכתב שכדעת הטור כן כתב רבינו יונה. וכתב על כך הבית יוסף שאעפ"כ אין נוהגין כן.

ראיית הרשב"א מהא דנתעטף הקב"ה כשליח ציבור וביאור הרשב"ץ

והוסיף הב"י להביא דעת הרשב"א (ח"א סימן ריא) שמקט כדעת רב נתן וביאר דבריו, וזה לשון הרשב"א: מסתברא לי, שכל שאומרין דרך תפילה ובקשת רחמים אין נאמרין ביחיד, וכדבר שבקדושה הו... אבל אם בא לאמרו כך דרך קריאה בעלמא אומר כדרך שאומרין אף 'האופנים' וקראי דקדושה דרך קריאה, עכ"ל. כראיה לדבריו - שדין י"ג מידות של רחמים כדבר שבקדושה - מביא הרשב"א מדברי הגמרא במסכת ראש השנה (זי:): "ויעבור ה' על פניו ויקרא" (שמות לד ו) - אמר רבי יוחנן, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה לו למשה סדר תפילה. אמר לו, כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. מכח מאמר חז"ל זה מסיק הרשב"א שבודאי י"ג מידות דינם כדין דבר שבקדושה, אלא שסתם הרשב"א ולא פירש מה ראה יש מדברי הגמרא לדבריו. בפסקי הרשב"ץ (ר"ה ו:) הביא את דברי הטור בשם רב נתן, ואת תמיהת הטור על דעה זו - "מה חשש בדבר שהרי אינו אלא כקורא בתורה". והרשב"ץ מיישב המנהג, שכיון שמה שאנו אומרים סדר י"ג מידות הוא מכח דברי רבי יוחנן, ממילא אין לאומרו אלא כדרך שהראה הקב"ה למשה בסני, דהיינו כשליח ציבור, שהקב"ה היה דוגמא לשליח ציבור לכל ישראל שהיו צריכין ומבקשין רחמים, וכת עמהן ברית שלא יחזרו ריקם. אבל שלא כיוצא בזה - אין לנו סמך בזה, ואם כן מה לו ליחיד לאומרם, והרי אינו צריך עכשיו לקרות אותן פסוקים יותר מאת שאר פסוקי התורה שיאמרם כקורא בתורה. והוסיף להביא מסדר רב עמרם (סדר תעניות) שכתב: ואין רשות ליחיד לומר אותם בתפילתו אלא בציבור, ולואי כשהציבור מתקבצין ומתענין ומכוונין את לבם לאביהם שבשמים הקב"ה מרחם עליהם וכו', לפיכך אין אומרים אותם אלא בציבור. וכתב ע"כ הרשב"ץ: נוטין דבריו למה שכתבתי. ולכאורה זו גם כוונת הרשב"א בהביאו ראייה לנידון זה מדברי הגמרא בראש השנה. ואכן בשו"ת הרשב"ש ציין לכל דברי אביו, והוסיף להביא בשם אביו (ואינו לפנינו) שציין לדברי הרשב"א כפי שראה דבריו בספר אורחות חיים (דין מה שמוסיפין בשני ובחמישי אחר שמונה עשרה, סימן ב), שאף הוא הביא ראייה לדבריו מדברי הגמרא בראש השנה, וכנ"ל.

האם מותר ליחיד לאומרם דרך קריאה בתורה

ואמנם, מלשון הרשב"ץ שכתב "אם כן מה לו ליחיד לאומרם והוא אינו צריך עכשיו לקרות אותם פסוקים יותר משאר פסוקי התורה שיאמרם כקורא בתורה" - משמע שאף כקורא בתורה לא יאות לאומרם, שהרי אין שום מעלה ועדיפות באמירת פסוקים אלו דוקא על פני שאר הפסוקים. ואם כן בזה ניטו דברי הרשב"ץ מדברי הרשב"א שכתב להדיא שמותר לאומרם דרך קריאה. וכן משמע גם מסתימת דבריו שלא הזכיר כלל שאפשר לאומרם דרך קריאה. וכדעת הרשב"ץ כן דעת הרדב"ז (ח"ג סימן א'פד) וכ"כ הב"ח (סימן תקסה) בדעת האור זרוע המובא בתשובת מהרי"ו (סימן קלב). והנה הבית יוסף העמיד הדברים כפלוגתא בין הרשב"א לטור, שלדעת הטור אין חשש ויכול לומר י"ג מידות אף ביחיד, כיון שאין זה כדבר שבקדושה, ואילו לדעת הרשב"א חשיב שפיר דבר שבקדושה ואין ליחיד לאומרם אלא דרך קריאה בעלמא. אמנם הט"ז (סק"ה) ביאר שזה גופא כוונת הטור שמאחר וכל האיסור לאומרם ביחיד היינו מחמת דהוה דבר שבקדושה, ממילא באופן שאומרו דרך קריאה אין כל איסור, ותמיהת הטור על דברי רב נתן היתה שמדבריו משמע שאסור לאומרם לעולם ביחיד ואפילו דרך קריאה בעלמא. ולדעת הט"ז - דעת הטור והרשב"א שווה, שדרך תפילה אסור לאומרם ואילו דרך קריאה מותר.

דעת האר"י שיאמרם בא"ת ב"ש ומיצוע הכף החיים בין דעתו לדעת השו"ע

ובברכי יוסף הביא בשם מהר"ם זכות שכתב בדעת האר"י ז"ל שיחיד יאמר י"ג מידות בחילופיהן בא"ת ב"ש. ובשלמי ציבור (דף קמח עמוד ד) הסתפק לדעת האר"י ז"ל אם יאמר כל הי"ג מידות בא"ת ב"ש או שיאמר רק שני שמות הוי"ה הראשונים, דהיינו מצפ"ץ מצפ"ץ, וכך הביא שנקטו המקובלים. ויעויין עוד בשו"ת משנה הלכות (ח"ח סימן רי) שהסתפק מהו הניקוד שיאמר לפי דעת האר"י ז"ל בשעה שאומר השמות בא"ת ב"ש. ואמנם בספר שערי הימים הנוראים (מילואים, קונטרס י"ג מידות של רחמים, סימן ג) כתב למעשה שמי שאין דרכו להתפלל ע"פ הסוד כדעת המקובלים אין לו לנהוג בכל זה.

ובכף החיים הביא סתירת ההלכה בין פסק השו"ע הפוסק שרשאי לאומרם דרך קריאה בעלמא, ובין דברי מהר"ם זכות בשם האר"י ז"ל שאין לאומרם אלא בא"ת ב"ש, ומשמע שאף דרך קריאה לא יאמרנו, וכן כתב בזכור לאברהם (אות ו) שאפילו דרך קריאה לא יקראנו כי שב ואל תעשה עדיף. וכתב הכף החיים למצע בין הדעות, כי יש חילוק בין

הצטרפות לקבלת

החידוש היומי:

a8843414@gmail.com

אמירת י"ג מידות בעלמא ובין אמירתם לאחר תפילת שמונה עשרה. כי אחרי תפילת שמונה עשרה, אמירת י"ג מידות הרי היא אחד מתיקוני התפילה כמבואר בשער הכוונות (דרוש א), ובזה יודה אף האריז"ל לפסק השו"ע שיקראם בטעמים. ומה שמטו בשם האריז"ל לאומרו בא"ת ב"ש היינו שלא בשעת התפילה.

חידוש האגרות משה שיקרא כדרך שהוא לומד הפסוקים אף לא בטעמים

והנה מה שנקטנו עד עתה שיקראנו בטעמים הוא מדברי המגן אברהם (סק"ה) שהביא מתרומת הדשן שדרך קריאה היינו בניגון ובטעמים. ואמנם, יש לציין למה שכתב רבי משה פינשטיין (אגרות משה יו"ד ח"ג סימן כא בסוף התשובה), שם ביאר שעיקר הקפידא הוא שלא יקראנו בניגון דתחנונים אלא כלומד בתורה, ואם דרכו בקריאת פסוקי התורה בטעמים בהניגון הרגיל - צריך לומר בניגון הוא. ואם כשלומד פסוקי התורה, קורא אותם בניגון אחר שיותר מקל לפניו - רשאי לקרוא אותם בניגון של הלימוד פסוקים שהורגל, שלא יראה כמתפלל.

'כל פסוקא דלא פסקיה משה אגן לא פסקין ליה' בקריאת י"ג מידות ביחיד

ועוד כתב שם הגרמ"פ שצריך לומר כל הפסוק עד 'רבעים', והיינו עד סיום הפסוק ממש, וכ"כ הכף החיים (שם). וטעם הדבר שהרי קי"ל (מגילה כב): כל פסוקא דלא פסקיה משה אגן לא פסקין ליה. ובשלמא כשאומר הי"ג מידות דרך תפילה אם כן כך נתקן מטבע התפילה, אך כשאומרו ביחיד בטעמים דרך קריאה בעלמא שוב ממילא צריך לומר הפסוק בשלמותו. וכ"כ הבן איש חי בספרו רב ברכות (מערכת הוא"ו אות א ויעבור) בדרך קושיא על פסק השו"ע שיכול לאומרו דרך קריאה בניגון ובטעמים, והלא מאחר שאינו יכול לאומרו דרך תפילה אם כן הא קיימא לן כל פסוקא דלא פסקיה משה אגן לא פסקין, והי"ג מידות מסתיימים בתיבת 'ונקה' ואין זה סוף פסוק.

והציע הבן איש חי ליישב בדוחק, כי הגם שהיחיד קורא אותם בטעמים כקורא בתורה, עכ"ז כל מגמתו וכוונתו לבו הוא בא לאומרו דרך תפילה ובקשת רחמים, אלא מפני שהם דברים שבקדושה אין ראוי להוציאם מפיו דרך תפילה כי אם כקורא בתורה. ומיהו עיקר כוונתו הוא בדרך בקשת רחמים, ואם היו עשרה היו אומרים אותם להדיא בדרך תפילה ובלא ניגון וטעמים, ולהכי לא קפידן בזה משום כל פסוקא דלא פסקיה משה.

ואמנם בשו"ת רב פעלים (ח"א סימן יא) האריך בענין זה והביא משו"ת חתם סופר (או"ח סימן י) שהביא מספר מגן גבורים שנזכר בו חידוש מספר יבין ובעז (ח"ב סימן ב), שבמקום שיש אתנחתא או זקף קטן פסקין אף שלא פסקיה משה. וכתב שם היבין ובעז שכיון שפסוק טעמים הלכה למשה מסיני נמצא שמשה עצמו כבר 'פסקיה' כשנתן בו אתנחתא או זקף קטן, ולכן שפיר אפשר לפוסקו. ועל פי זה כתב הרב פעלים ליישב קושייתו הנזכרת, כי גם בתיבת וחטאה יש אתנחתא, וממילא בתיבת זו כבר פסקיה משה. ומה שהוא ממשיך ואומר גם תיבת 'ונקה' מהפסוק שלאחריו, בתיבת אחת אין חשש זה.

ספק ה'תורה לשמה' ביחיד שהאריך בוידוי או ב"ג מידות וגמרו הציבור אמירתן

בעקבות דין זה שאין היחיד אומר לבדו י"ג מידות של רחמים, נקט הבן איש חי לדבר פשוט שאף אם מתפלל הוא בציבור, אלא שהציבור סיימו לומר כבר י"ג מידות - הרי שוב אינו יכול לומר י"ג מידות לבדו. מעתה, מוסיף ודן הבן איש חי בשו"ת תורה לשמה (סימן צו), מה יהיה הדין באדם המתפלל בציבור ומתחיל לומר י"ג מידות של רחמים עם הציבור, אלא שהציבור ממהרים בתפילתם והיחיד מתעכב, כך שבשעה שהציבור כבר סיימו את אמירת י"ג מידות, נמצא הוא באמצע אמירתם. האם יכול הוא להמשיך באמירתם בדרך תפילה ותחנונים או שעליו לשנות את אמירתו ולאומרו דרך ניגון וטעמים [ועתה שהוא באמצע הפסוק בודאי יודו הכל שסיים הפסוק עכ"פ בטעמים].

עוד מוסיף התורה לשמה לדון, באחד שהאריך באמירת הוידוי קודם אמירת י"ג מידות, וכשסיים אמירת הוידוי ועדיין לא התחיל באמירת י"ג מידות - כבר סיימו הש"ץ והציבור את אמירת הי"ג מידות כולם. האם יכול עתה לומר את הי"ג מידות דרך תפילה או שדין יחיד לו וצריך לאומרו בטעמים כקורא בתורה [ולדעת הני פוסקים במקרה כזה לכאורה יהיה אסור לו לאומרו כלל אף לא בטעמים, שהרי עדיין לא התחיל באמירת הפסוק].

ראיית הבן איש חי לשני צדדי הנידון מאותה ברייתא בירושלמי

ראיה לנידון זה הביא הבן איש חי מדברי הירושלמי (מגילה פ"ד ה"ה): תניא, אין פורסין את שמע פחות מעשרה, התחילו בעשרה והלכו להן מקצתן - גומר. וכן נאמר שם דין זה לגבי לעבור לפני התיבה, נטילת כפיים והפטרה בנביא, שכולם אין מתחילין פחות מעשרה, ואם התחילו והלכו מקצתן - גומרים.

נמצא, אומר הבא"ח, כיון שהתחיל בעשרה גומר אפילו בפחות, וכן כאן בנידון דידן, כיון שזה התחיל בוידוי עם הציבור והוידוי הוא התחלה של י"ג מידות, דשייכי להדדי, על כן גומר את הי"ג מידות אפילו אחר שסיימו הציבור כי גם זה נחשב "אמירתו עם הציבור". ומכל שכן אם התחיל עם הציבור באמירת י"ג מידות עצמם, שודאי יש לו לגמור אותם בדרך תפילה ובקשה כאשר פתח בהם.

ואמנם בספרו עוד יוסף חי (כי תשא ס"ח) חזר בו הבא"ח והורה להיפך שעליו לומר הי"ג מידות בטעמים כדין יחיד. והוא מביא ראיה אף לפסיקתו זו מדברי הירושלמי הנזכר. שהרי מבואר בירושלמי שכל הטעם שיכולים לסיים מעשיהם בפחות מעשרה - היינו מחמת שעכ"פ לא יצאו אלא 'מקצתן' והיינו שנשארו עכ"פ ששה אנשים, וממילא בנידון דידן שסיימו הש"ץ וכל הציבור את אמירת י"ג מידות לא סגי במה שהתחיל בתחילה עמהם, ועתה עליו לומר הי"ג מידות כדין יחיד בטעמים.

“

שמה שאנו

אומרים סדר י"ג

מידות הוא מכח

דברי רבי יוחנן,

ממילא אין

לאומרו אלא

כדרך שהראה

הקב"ה למשה

בסיני, דהיינו

כשליח ציבור,

שהקב"ה היה

דוגמא לשליח

ציבור לכל ישראל

“

החידוש היומי הוקדש
לזכות

הרב משה בן איילה

להצלחה בכל מעשי ידיו